

כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל

ספתי אלו

לקראת חנוכה תשס"ט התעניינתי במדרש הידוע על חנוכה של "כתבו על קרן השור...". המדרש קצת קשה להבין, אבל יותר מעניין לי הכיוון של המקורות שמצאתי. כי על אף שהתחלתי בחנוכה, די מהר מצאתי את עצמי בראש השנה, ולא בחנוכה. בע"ה נראה איך זה קרה, ואיזה מקור מקשר לאיזה מקור.

מובא במדרש (בראשית רבה פרשה ב:ד): ר"ש בן לקיש פתר קריא בגליות, "והארץ היתה תהו" זה גלות בבל שנאמר (ירמיה ד) ראיתי את הארץ והנה תהו, "ובהו" זה גלות מדי (אסתר ו) ויבהילו להביא את המן, "וחושך" זה גלות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהן שהיתה אומרת להם, כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל, "על פני תהום" זה גלות ממלכת הרשעה שאין להם חקר כמו התהום מה התהום הזה אין לו חקר אף הרשעים כן, "ורוח אלקים מרחפת" זה רוחו של מלך המשיח, היאך מה דאת אמר (=כמו שכתוב) (ישעיה יא) ונחה עליו רוח ה', באיזו זכות ממשמת ובאה, המרחפת על פני המים בזכות התשובה שנמשלה כמים, שנאמר (איכה ב) שפכי כמים לבך.

עלינו לשאול – מה פשר הדבר: "אין לכם חלק באלקי ישראל" ועוד, למה על השור? (ולמה לכתוב¹, ולא להכריז?)

השור מזכיר לנו את חטא העגל, כמו שהפרה האדומה מזכירה לנו את חטא העגל – עיין ברש"י במדבר י"ט:כ"ב ד"ה פרה, "משל לבן שפחה שטינף פלטיין של מלך. אמרו תבא אמו ותקנח הצואה, כך תבא פרה ותכפר על העגל". וכן רש"י מסביר את המדרש: כתבו לכם שאין לכם חלק באלקי ישראל: כלומר מעלה אני עליכם עוון העגל "כאילו כתבתם על קרן של שור שאין לכם חלק באלקי ישראל". וכן כתב רש"י הלאה, "לפי שכיון שעשיתם תבנית שור, מאותה שעה גליתם בדעתכם שאין להם חלק בו".

במס' ר"ה (כו., גם מובא בירושלמי ר"ה) אומר שקרן של פרה אינו כשר לקיים מצוות תקיעת השופר, כי אין קטיגור נעשה סניגור. ז"א מפני שקרן

1 ג"ל שזה דומה לגט כריתות, שצריך לכתוב את הגט, דווקא, ולא להגיד לאישה: "הרי את מגורשת, הרי את מותרת לכל אדם" - ע' גיטין י. וכ"א. וכן הרמב"ם הל' גירושין א:ו ושם ד.ג.

הפרה מזכיר את חטא העגל, ואנו לא מסוגלים לבא לפני מלך המלכים בר"ה יום שכולו קבלת עול מלכות שמים, ולהזכיר שבגדנו בו. וכן לא עושים מצוות תקיעת השופר עם קרן של פרה.

את הביטוי "אין לנו חלק ב-" אנו רואים רק פעם אחת בתנ"ך - כששבע בן בכרי שלל את מלכות דוד המלך הוא אומר: (שמואל ב כ:א) "ושם נקרא איש בליעל ושמו שבע בן בכרי איש ימיני ויתקע בשופר ויאמר אין לנו חלק בדוד ולא נחלה לנו בבן ישי איש לאלקיו ישראל." ע"ש במצודת דוד שמפרש ויתקע בשופר - להיות סימן על המרד. (מעניין לדעת באיזה מין שופר/קרן משתמש שבע בן בכרי - ולא מצאתי מי שכותב על זה - האם השופר של שבע יכול להיות קרן השור?)

מסתבר מכל זה שהמושג: "אין לנו חלק ב-" פירושו: שלילת קבלת מלכות. שבע בן בכרי רוצה לשלול מלכות דוד. כדי לסמל את המרד שלו הוא תקע בשופר. והיונים גזרו על ישראל לשלול מלכות שמים. ואיך, בגזירת היונים שוללים את מלכות שמים? ע"י כתיבת הצהרה בכתב; שלילה על הדבר שהוא הוא הקטיגור נגד עם ישראל - קרן השור. וכאן צריך להסביר איך כתיבת "אין לנו חלק" על קרן השור היפר את מלכות שמים.

הרמב"ם (הלכות תשובה פרק ג) מסביר ש"אע"פ שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב רמז יש בו..." ז"א שבראש וראשונה, מעשה תקיעת השופר, בכל דקדוקיה, פרטיה וחומרותיה, היא מעשה של קבלת עול מלכות שמים - תוקעים בשופר בראש השנה כי תקיעת השופר גזירת הכתוב היא. ועוד, בספר במדבר פרק כ"ג, "לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלקיו עמו ותרועת מלך בו". רש"י מסביר הביטוי "ותרועת מלך בו" על פי תרגום אונקלוס: "ושכינת מלכהון ביניהון" - שכינת מלכהם בניהם. ז"א תרועה היא סימן של נוכחות של המלך.

בשמות רבה (פרשה טו): אמרו לו להקב"ה כל כך למה אמר להם כל הימים שאני עמהם אין נוטלין שם רע, במצרים הייתי עמהם ונמצאת שלימה שנאמר (שיר השירים ד) גן נעול אחותי כלה, בבבל הייתי עמהם ונמצאת שלימה שנאמר (דניאל ג) הן איתי אלקנא די אנחנא פלחין, במדי הייתי עמהם ונמצאת שלימה שנאמר (אסתר ג) ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה, ביון לא כתבו על קרן השור שאין להם חלק באלקי ישראל, וכו' ע"כ. זאת אומרת, שה', כביכול, בכבודו ובעצמו, מעיד על עם ישראל שלא כתבו על קרן השור "שאין להם חלק באלקי ישראל". וכתוצאה מזה, הוא אומר, כביכול, שהוא איתנו בגלות.

נ"ל, שאולי זה מסביר למה לכל מועדי ישראל יש כתבי קודש שמדבר עליהם (פסח, שבועות, ר"ה, יוה"כ, וסוכות הנמצאים בתורה, ופורים הנמצא במגילת אסתר). חנוכה, שמסמל את הסירוב לכתוב שלילת מלכות שמים על ידי עם ישראל זכתה להיות מועד שהוא לא עלה על כתב.²

נחזור למדרש של ר"ש בן לקיש שבו התחלנו - אחרי שר"ש בן לקיש דורש את ארבעה הגלויות מהפסוק: "והארץ היתה תהו ובהו, וחשך, על-פני תהום; ורוח אלהים, מרחפת על-פני המים", ר"ש בן לקיש ממשיך להסביר את המשיך הפסוק, שבסופו של כל הגלויות, ובמיוחד הגלות שבו אנו נמצאים בו, הגלות הרביעית, הדומה לתהום שאין לו חיקר, סוף כל סוף, "ורוח אלוהים מרחפת, זה רוחו של מלך המשיח" (שיבוא בב"א!). ומלך המשיח יבוא בזכות התשובה, שהתשובה תהליך של קבלת עול מלכות שמים (בין אם זה תשובת הפרט, בין אם זה תשובת הכלל). אם כן, אפשר לומר שהמשיח יבוא בזכות ה"שובה ישראל עד ה' אלהיך"³ - בזכות הכרה של בני ישראל שה' אלהי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה.⁴

יתרה מזאת, בילקוט שמעוני (תורה רמז רמ"ד) המדרש מסביר דו-שיח בין ישראל לעמים בעתיד לבוא, והופך את המצב: ר"ע אומר אדבר בנאותי ושבחיו בפני כל אומות העולם שהרי אומות העולם שואלין לומר מה דודך מדוד שאתם מתים עליו וכך אתם נהרגין עליו שנאמר על כן עלמות אהבוך אהבנוך עד מות וכתוב כי עליך הורגנו כל היום הרי אתם גבורים בואו התערבו עמנו. וישראל אומרים לאומות העולם מכירים אתם אותו נאמר לכם מקצת שבחו דודי צח ואדום דגול מרבבה. כיון ששומעין אומות העולם שבחו של

2 אפשר להסביר באותו הקשר שחנוכה היא הביטוי של היחס של עם ישראל ליון - מצד א', יון הוא החושך. מאידך גיסא, יונית היא השפה הלועזית היחידה שמותר לכתוב בה ספר תורה - יפת יפת באוהלי שם; והמדרש תנחומא (פרשת וארא ס' ה'): שאומות עתידין לתרגם את התורה ולהיות קוראין אותה יונית והן אומרוין אנו הן של ישראל, ע"כ, וע' בטור אר"ח סימן תק"פ: "כתב בה"ג אלו ימים שמתעניין בהם... בשמונה שבתות נכתבה התורה יונית בימי תלמי המלך ובא חושך לעולם שלשה ימים. אם האומות טוענים שהם ישראל, אפשר להם לטוען 'שלי שלך ושלך שלי, אלילי אלקך, אלקי אלילך, ואין לכם חלק באלקי ישראל יותר מחלק שלנו בו'" וע' במדרש ילקוט שמעוני שצוטטתי בהמשך המאמר.

חכמת יון (שהוא הבסיס לתרבות של "איטליא של יון" (ע' שבת נו:), התרבות המערבית) היא חקר של ה' מאמרים שבהם נברא העולם, ההתגלות הראשונה של רצון ה'. לעומת זאת, חכמת ישראל היא חקר של ה' דברות מסיני, ההתגלות השנייה של רצון ה'. וכן, מפני שודאי יש תורה בחקר ההתגלות הראשונה של רצון ה' - חיצונית התורה, אבל תורה בכל זאת - מותר לכתוב תורה בשפה היונית. חנוכה היא תגובה לגזרת "כתבו לכם" זכתה לא להעלות על הכתב, לשאר בתחום של התורה בכתב, התחום של פנימיות התורה. (ע' בפחד יצחק חנוכה, מאמר ד')

3 הושע יד:

4 סיום ברכת מלכויות, מוסף לר"ה. ובכן, בתפילת ר"ה אנו מתפללים ליום ש"כל אשר נשמה באפו" יאמר "ה' אלהי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה", בכל זאת נ"ל שמספיק שכל בני ישראל יסכימו לזה, עם אחד בלב אחד, וביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד.

מי שאמר והיה העולם⁵ אומרים להם לישראל נלכה עמכם שנאמר אנה הלך דורך וגו' וישראל אומרים לאומות העולם אין לכם חלק בו אלא דודי לי ואני לו אני לדודי ודודי לי⁶.

בני ישראל אומרים לאומות העולם שאין להם חלק באלוקי ישראל, ה' הוא לא רק מלכנו, אלא ה' הוא גם דודינו, שנאמר, אני לדודי ודודי לי. וידוע ש"אני לדודי ודודי לי" ראשי תיבות אלול - ואלול מזכיר תקיעת השופר, שהוא קבלת מלכות שמים.

שבתי אטלו קיבל תואר ראשון מ MIT-בארה"ב. הוא עלה ארצה לפני כ 25 שנה ולמד בישיבת המבחר וישיבת כנסת בית אליעזר. שם הוא קיבל הסמכה לרבנות, ומסר שיעורים בגמרא והלכה. את הישיבה עזב כשהחל לעבוד בחברת היי טק באזור ירושלים. שבתי הצטרף ל-NDS בשנת 1997. משנת 2002 הוא בקבוצת הפטנטים.

5 מעינין בהקשר זה הביטוי "מי שאמר והיה העולם" - דומה לתלמוד בבלי מסכת תענית דף כה עמוד א: "חד בי שמשי חזייה לברתיה דהוות עציבא, אמר לה: בתי למאי עציבת? - אמרה ליה: כלי של חומץ נתחלף לי בכלי של שמן, והדלקתי ממנו אור לשבת. - אמר לה: בתי, מאי אכפת לך? מי שאמר לשמן וידלוק הוא יאמר לחומץ וידלוק. תנא: היה זולק והולך כל היום כולו, עד שהביאו ממנו אור להבדלה."זאלו ה"ניסין שבכל יום עמנו" של מודים ועל הניסים, לעומת ה"על הנפלאות" של "הגרות הללו".

6 המדרש גם מופיע בכמה מקומות אחרים, שיר השירים רבה בתוכו. ציטטתי את גרסת הילקוט שמעוני מפני ששם סוף הפסוק, "אני לדודי ודודי לי" מופיע במפורש.